

Gorm Winther

“Den tredje vejs” affinitet til markedsmekanismen?

I debatten om økonomiske reformer i Østeuropa har et af de fremsatte synspunkter været, at der eksisterer en tredje udviklingsvej mellem den centraldirigerede økonomi og de vestlige markedsøkonomier. Tidligere strandede reformplaner giver ifølge skeptikerne den nærmest selvfølgelig konklusion: “Argumenterer man for denne tredje vej, må man sandsynliggøre, at den kan realiseres som en stabil økonomi”. Selvforvaltning i en decentraliseret økonomi er ikke under alle omstændigheder ødelæggende for etableringen af stabile økonomiske relationer. Det viser erfaringerne fra 1952 til 1965 i Jugoslavien.

Efter de centraldirigerede økonomiers sammenbrud i Sovjetunionen og Østeuropa synes analyser af reformer i disse lande at bevæge sig ensidigt i retning af det frie marked og den heroiske driftsherre. Dette analytiske armod manifesterer sig ved, at alternative tilnærmelser i reformdebatten forkastes med henvisninger til disse økonomiers funktionsproblemer før 1989.

Dem, der forsvarer den “tredie vejs” strategi baseret på blandt andet demokratiske ejerformer og decentraliserede allokeringssystemer i fremtidens Østeuropa, afvises som verdensfjerne “katedersocialister”. Dette gælder også Oskar Lange og den polske skole, der oprindeligt påkaldte sig en stor interesse på grund af analysen af det markedsocialistiske alternativ til den centraldirigerede økonomi. Socialistisk økonomi kan ifølge Lange løse de samme allokeringssystemer som den kapitalistiske, og kollektivismen er forenelig med decentraliserede beslutningsprocesser. Staten skal som på det kapitalistiske marked finde korrekte priser og mængder gennem en forsøg-fejlprocedure (Lange og Taylor, 1974; Brus, 1977).

Sammenfattende kan det konstateres, at alternativer til de “realeksisterende post-kommunistiske” samfund i bedste fald mistænkeliggøres som skolastiske øvelser, i værste fald er den markedsocialistiske model ifølge nogle økonomer latterliggjort mange årtier ud i fremtiden (Persky, 1991; Prybyla, 1991).

Blandt de mere seriøse bidrag til analyser af de tidligere planøkonomier finder vi den ungarske økonom Janos Kornai, der i forhold til tidligere har udviklet sig normativt gennem gentagne lovprisninger af privatejendommens og markedets fortræffeligheder (Kornai, 1990; 1992). Kornais affinitetshypotese antyder “nyorienteringen” i analysen, der kan sammentrænges til et koncept om kollektive ejerformers uforenelighed med en decentraliseret ressourceallokering. Udtrykt med Boris Jeltsins flammende ord skulle sådanne eksperimenter være at sammenligne med en slanges og et pindsvins parringsforsøg. Denne artikel søger at nuancere tendenserne i debatten ved at præsentere nogle empiriske forskningsresultater relateret til kollektive og demokratiserede ejerformers økonomiske effektivitet. I Polen og Ungarn var der afgørende modsætninger mellem parti og arbejderklasse, og det kan af den grund være pro-

Gorm Winther

“Den tredje vejs” affinitet til markedsmekanismen?

I debatten om økonomiske reformer i Østeuropa har et af de fremsatte synspunkter været, at der eksisterer en tredje udviklingsvej mellem den centraldirigerede økonomi og de vestlige markedsøkonomier. Tidligere strandede reformplaner giver ifølge skeptikerne den nærmest selvfølgelige konklusion: “Argumenterer man for denne tredje vej, må man sandsynliggøre, at den kan realiseres som en stabil økonomi”. Selvforvaltning i en decentraliseret økonomi er ikke under alle omstændigheder ødelæggende for etableringen af stabile økonomiske relationer. Det viser erfaringerne fra 1952 til 1965 i Jugoslavien.

Efter de centraldirigerede økonomiers sammenbrud i Sovjetunionen og Østeuropa synes analyser af reformer i disse lande at bevæge sig ensidigt i retning af det frie marked og den heroiske driftsherre. Dette analytiske armod manifesterer sig ved, at alternative tilnærmelser i reformdebatten forkastes med henvisninger til disse økonomiers funktionsproblemer før 1989.

Dem, der forsvarer den “tredie vejs” strategi baseret på blandt andet demokratiske ejerformer og decentraliserede allokeringssystemer i fremtidens Østeuropa, afvises som verdensfjerne “katedersocialister”. Dette gælder også Oskar Lange og den polske skole, der oprindeligt påkaldte sig en stor interesse på grund af analysen af det markedsocialistiske alternativ til den centraldirigerede økonomi. Socialistisk økonomi kan ifølge Lange løse de samme allokeringssystemer som den kapitalistiske, og kollektivismen er forenelig med decentraliserede beslutningsprocesser. Staten skal som på det kapitalistiske marked finde korrekte priser og mængder gennem en forsøg-fejlprocedure (Lange og Taylor, 1974; Brus, 1977).

Sammenfattende kan det konstateres, at alternativer til de “realeksisterende post-kommunistiske” samfund i bedste fald mistænkeliggøres som skolastiske øvelser, i værste fald er den markedsocialistiske model ifølge nogle økonomer latterliggjort mange årtier ud i fremtiden (Persky, 1991; Prybyla, 1991).

Blandt de mere seriøse bidrag til analyser af de tidligere planøkonomier finder vi den ungarske økonom Janos Kornai, der i forhold til tidligere har udviklet sig normativt gennem gentagne lovprisninger af privatejendommens og markedets fortræffeligheder (Kornai, 1990; 1992). Kornais affinitetshypotese antyder “nyorienteringen” i analysen, der kan sammentrænges til et koncept om kollektive ejerformers uforenelighed med en decentraliseret ressourceallokering. Udtrykt med Boris Jeltsins flammende ord skulle sådanne eksperimenter være at sammenligne med en slanges og et pindsvins parringsforsøg. Denne artikel søger at nuancere tendenserne i debatten ved at præsentere nogle empiriske forskningsresultater relateret til kollektive og demokratiserede ejerformers økonomiske effektivitet. I Polen og Ungarn var der afgørende modsætninger mellem parti og arbejderklasse, og det kan af den grund være pro-

blematisk at inddrage disse økonomier i diskussionen. Jeg vil derfor alene fokusere på den økonomiske udvikling i Jugoslavien som det eneste eksempel, vi historisk set har på en kollektiv ejerform, der kunne fungere indenfor rammerne af en decentraliseret socialistisk samfundsøkonomi. På mikroniveau vil jeg afslutningsvis fremhæve vestlige erfaringer med demokratiserede ejer- og ledelsesformer, der netop fungerer indenfor rammerne af et miljø baseret på markedsmekanismen og traditionelle ejerformer.

Kornais affinitetshypotese

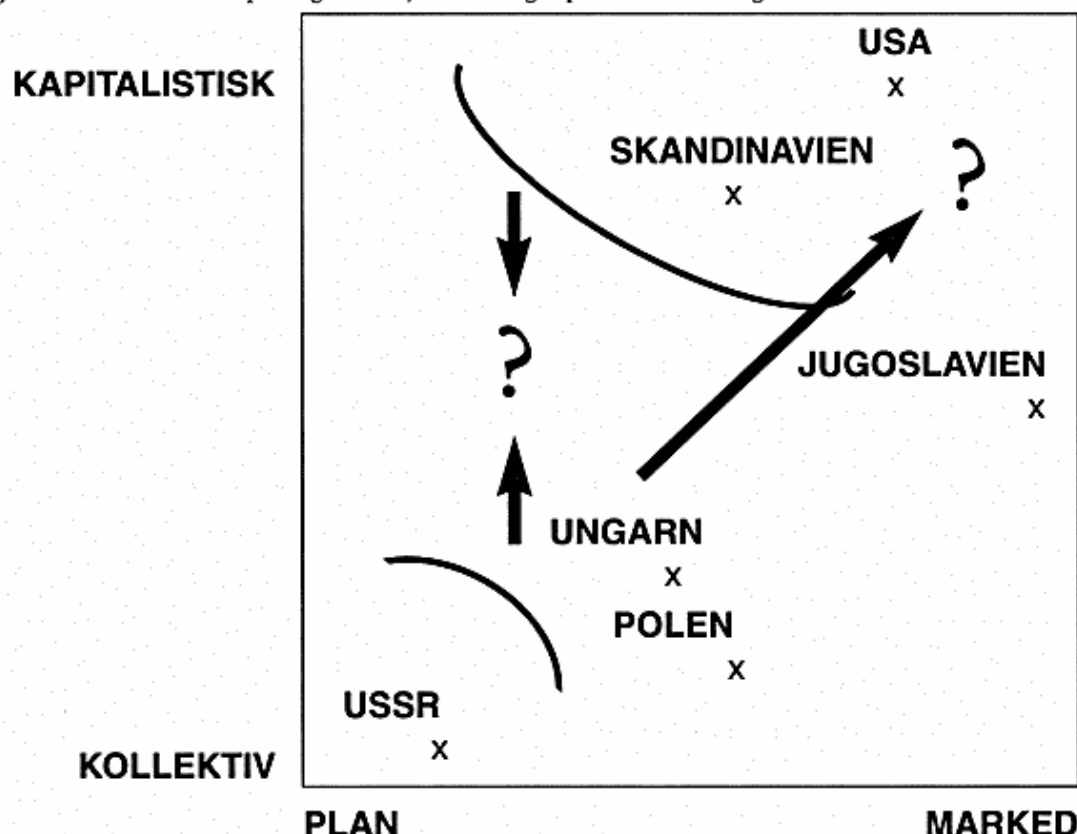
Politica publicerede i 1991 et temanummer med titlen "Fra plan til marked - fra diktatur til demokrati", hvor en af forfatterne, Claus Kastberg, i en tidstypisk artikel netop tog afsæt i Kornais analyse af de post-kommunistiske økonomier (Kastberg, 1991). Figur 1 nedenfor sammenfatter Kornais hypotese om ejerformers forbindelser med allokeringssystemer. Figuren hviler på en forudsætning om, at der er en stærk affinitet mellem henholdsvis på den ene side kollektivt eje og planøkonomi, og på den anden side mellem privateje og markedsøkonomi. Stærke affiniteter i figurens nordøstlige og sydvestlige hjørner antyder ifølge Kastberg forbindelser, der kan sikre en stabil ressourceallokering, mens demarkationerne omkring den arbitrært bestemte "korridor" afgrænser fejlslagne økonomiske reformer kendetegnet ved svage affiniteter og hermed manglende makroøkonomisk stabilitet.

Den underforståede markeds kapitalistiske stabilitet gøres ikke til genstand for nærmere analyse, og dette på trods af globale fattigdomsproblemer, hungerkatastrofer, massearbejdsløshed og omfattende økologiske problemer. Til gengæld husker man selvfølgelig sovjetøkonomiens funktionsproblemer, og at der trods alt har været tale om et levedygtigt økonomisk system, forklares med systembevarende kræfter i samfundets overbygning. På samme tid vil selv Kornai uden tvivl erkende, at den unge sovjetstat præsterede store økonomiske landvindinger i løbet af landets ekstensive vækstfase i 1930'erne og senere under genopbygningen efter Anden Verdenskrig, hvad der antyder et stabilt udviklingsmønster.

Modellen synes alene at inkludere et Øst-Vest perspektiv, og herved udelukkes Kinas reformvej. Kina er ganske upåagtet blevet en af verdens stærke økonomier, når der fokuseres på centrale makroøkonomiske variable og evnen til at generere økonomisk udvikling (*The Economist*: Survey, 1992). Kollektive og statslige ejerformer er fortsat dominerende i den kinesiske økonomi, hvor en vidtgående decentralisering af planlægningen har været i gang siden slutningen af 1970'erne. Man har imidlertid på samme tid formået at etablere private ejerformer, og hermed antydes også, at vi kan placere den kinesiske model i retning af figurens nordvestlige hjørne, hvor der skulle være en svag affinitet. Modellen kan vel hermed hovedsagelig tjene som et redskab til at debattere komparative aspekter med hensyn til udviklede økonomiske systemer i Europa, Japan og USA.

Figur 1 er debatvækkende af flere årsager - ejendomsbegreberne udelader for eksempel Oskar Langes, Włodzimierz Brus' og Nicos Poulantzas ejendomsret-

Figur 1. Kombinationer af plan og marked, kollektiv og kapitalistisk udviklingsvis

lige teorier om en reel socialisering, der er væsensforskellig fra de tidligere nationaliserede ejerformer i den etatistiske samfundsformation. Etatistiske produktionsforhold kan forstås som en videreførelse af den teknokratiserede kapitalisme, hvor ledelse og ejerskab adskilles. Opsplitningen fuldendes under etatismen, hvor en autokratisk stat kontrollerer produktionsmidlerne gennem bureaukratisk planlægning. Det statslige bureaukratis typiske organisationsstruktur er en mindre top og en enorm basis, hovedsageligt kendetegnet ved envejskommunikation fra toppen og nedad.

Den grundlæggende etatistiske produktionsorganisation er en del af et sammenhængende system, hvor den bureaukratiske virksomhedsledelse, som i det statslige plansystem, baserer sig på hierarkiske organisationsformer. Stratifikationen kan være mere udtalt end under kapitalismen, og den bureaukratiske overbygning står i et modsætningsforhold til den basis, på hvis vegne den foregiver at regere. En etatisme, der baserer sig på den demokratiske centralisme og etpartisystemer, var måske et mere autoritært klassesamfund end kapitalismen. En reel socialisering går med andre ord ud over nationaliseringen alene, hvor socialistiske ejendomsrelationer fordrer et udvidet demokrati, der udstrækker borgernes deltagelse på den politiske scene til den økonomiske. Dette involverer en udbredelse af basisdemokratiske strukturer og en sammenfletning af politiske og økonomiske selvforvaltningsorganer (Brus, 1977; Poulantzas, 1978; Horvat, 1982).

Debatten om affinitet mellem kollektive ejerformer og markedsmekanismer burde i denne sammenhæng i højere grad medtage plausible forklaringer baseret på modsætninger mellem parti og arbejderklasse i henholdsvis Ungarn og Polen. De jugoslaviske reformer indførtes uden, at de samme modsætninger opstod mellem et løsere forbund af republikforankrede partier og arbejderklassen; strejker i Jugoslavien var derfor i hovedsagen kortvarige arbejdsnedlæggelser. I både Polen og Ungarn modarbejdede og nedkæmpede parti og stat arbejderrådsbevægelser og generalstrejker.

Det kan derfor ikke undre, at den ungarske og den polske arbejderklasse ikke havde tillid til magthaverne, mens Titos karisma, den politiske selvforvaltning og arbejderselvforvaltningen i virksomhederne især under gunstige økonomiske konjunkturer kunne have en positiv indvirkning på jugoslaviske arbejderes holdning til Kommunistforbundet. Manglen på tillid til magthaverne kan i høj grad have været en destabiliserende faktor med hensyn til reformernes potentielle succes i Polen og Ungarn. Med den jugoslaviske socialismemodel fulgte decentralisering og markedsmekanismer, og en begyndende socialisering gav et andet sammenligningsgrundlag med hensyn til affinitet mellem kollektive ejerformer og markedet.

Jeg vil i det følgende indskrænke dette indlæg til to væsentlige punkter relateret til henholdsvis makroaffine og mikroaffine forbindelser, og hvis vi i det følgende tolker det kollektive ejendomsbegreb evolutionært, kan flere analytiske tilnærmelser sikkert indgå i affinitetsdiskursen. Kollektive ejerformer kan med andre ord opfattes i en bredere kontekst, hvor medarbejderejede og -styrte virksomheder i både plan- og markedsøkonomier indgår i begrebsdannelsen omkring "den tredje vejs" særpræg. Endelig kan medarbejderdeltagelse i både beslutningsprocesser og finansiering indgå i diskussionen om kollektive ejerformers affinitet til markedet. Vi skelner her mellem majoritetsejede og minoritetsejede virksomheder, hvor delvist medarbejderejede virksomheder kan have et udviklingspotentiale med hensyn til yderligere demokratisering. Isoleret betragtet har arbejdspladsdemokratiet i øvrigt analogier til de jugoslaviske erfaringer, og kan indføres i traditionelle virksomheder uden, at medarbejderne gøres til medejere.

Den arkaiske opfattelse af en individualiseret privat ejendomsret forekommer både irrelevant og regressiv i en diskussion af mere tidssvarende organisatoriske ændringer. Demokratiserede organisationsformers udviklingspotentialet kan i en kollektiviseret økonomi lede til en mere effektiv ressourceallokering, ligesom de kan øge effektiviteten i den kapitalistiske økonomi samtidig med, at denne økonomi i stigende grad kendetegnes ved nogle af "den tredje vejs" kvaliteter. Det er i virkeligheden vanskeligt at trække "demarkationslinjer" som i figur 1, fordi Kornais rigide begejstring for den individuelle driftsherre på forhånd synes at afskrive hybrider mellem plan og marked og mellem kollektive og privatkapitalistiske ejerformer som foreneligt med et stabilt økonomisk system.

På trods af indvendingerne kan figuren dog fortsat indgå som et brugbart udgangspunkt for vore overvejelser. Kastberg bemærker selv, at det kan være

problematisk at anvende figuren præsriptivt, fordi det implicit antages, at alle kombinationer af ejer- og allokeringsformer skal kunne realiseres som levedygtige økonomier (1991: 260). Givet, at "korridoren" kun indeholder svagt affine økonomier, forekommer der som illustreret og fremhævet af Kastberg kun at være *en* reformvej mod markeds kapitalismen.

Alternativt kunne man imidlertid her hævde, at både plan og markedssystemet kunne konvergere *ind* i "korridoren", hvor hybride konstellationer kan vise sig levedygtige og stabile. Økonomien i Polen og Ungarn var ganske vist i perioder som andre planøkonomier ustabile, men dette er ikke enestående, hvis vi også inddrager eksempler på ustabile kapitalistiske økonomier i diskussionen. Ustabile kapitalistiske økonomier i figurens nordøstlige hjørne understreger det problematiske ved affinitetshypotesens forudsætninger. Men figur 1 kan imidlertid fortsat illustrere potentielle reformretninger, uden at den ene eller den anden strategi på forhånd tilskrives en større levedygtighed end den anden.

Makroaffinitet?

Komparative analyser findes i rigeligt mål, når det for eksempel drejer sig om vækstforløb i centraldirigerede økonomier og i vestlige markedsøkonomier, mens man ikke støder på tilsvarende undersøgelser, der sammenligner den medarbejderstyrede økonomi i Jugoslavien før 1989 med planøkonomierne og de kapitalistiske økonomier. Efter Anden Verdenskrig gennemløb Jugoslavien en periode kendetegnet ved hastige reformændringer. Således var perioden fra 1945 til 1989 kendetegnet ved fire reformperioder med forskellige målsætninger og indhold og med forskellige virkninger på den økonomiske stabilitet (Bicanic, 1973; Bislev m. fl., 1982; Neersø, 1982; Estrin, 1991). Perioderne kan opdeles således:

- Den centraldirigerede økonomi (1945 - 1952).
- Den regulerede markeds mekanisme (1952 - 1965).
- "Laissez Faire" modellen (1965 - 1974).
- Selvforvaltningsaftaler og samfundskontrakter (1974 - 1989).

Med skismaet i den internationale kommunistiske sammenslutning KOMINFORM fik jugoslaverne behov for at formulere en selvstændig linje. Man vendte sig i denne forbindelse til de i Sovjetunionen "glemte dele" af Marxismen og legitimerede reformer med teorier om arbejdets fremmedgørelse og statens bortvisen. Dette pegede på selvforvaltningen, som fordrede en decentralisering af kommandoøkonomien, og som kunne inddrage arbejderne i ledelsen af virksomhederne. Den ideologiske begrundelse for den ændrede kurs væk fra centraldirigeret økonomi var imidlertid nok ikke den eneste grund til decentraliseringsbestræbelserne. De første negative erfaringer med planøkonomiens ensidige prioriteringer af sværindustrielle investeringer kan være en yderligere forklaring, ligesom åbningen mod vestlige økonomier kan have været en medvirkende årsag til de tidlige markedsorienterede reformer.

Endelig skal det ikke udelukkes, at netop centralstyring fra Beograd kunne give medlemmer af andre nationaliteter end den serbiske associationer i retning af "Storserbisk Chauvinisme".

Fra 1952 forsvandt den vertikale kommandoøkonomi og blev erstattet med en prisliberalisering og en gradvis overgang til en konvertibel valuta; økonomien blev i højere grad kendetegnet ved horisontale informationsstrømme mellem decentrale beslutningstagere. En væsentlig forskel fra de senere reformer var, at man fortsat havde centrale investeringsfonde og en høj beskatning af virksomhederne.

Arbejderrådene fik imidlertid på samme tid uddelegeret beføjelser med hensyn til deltagelse i beslutninger om valg af professionel ledelse, med hensyn til bestemmelse af løn og investeringer og med hensyn til virksomhedernes operationelle beslutninger. En central plankommission anvendte forskellige overordnede instrumenter til styringen af den makroøkonomiske udvikling. Investeringsstyringen før 1965 medvirkede til at sikre en stabil udvikling fra 1952 til 1965, kendetegnet ved fuld beskæftigelse, og senere makroøkonomiske balanceproblemer var stort set fraværende.

Komparativ empirisk analyse af forskellige socio-økonomiske systemers økonomiske udvikling er en usikker affære, fordi undersøgelserne ofte er behæftede med usikkerhed, dataproblemer og potentielle fejlkilder. Yderligere kan der altid være nogle ukendte baggrundsvARIABLE eller intervenserende variable, som kan være lige så gode forklaringer på økonomiske resultater end den uafhængige variabel, man søger at belyse. En af de få tilnærmelser, der inkluderede sammenligninger mellem den jugoslaviske økonomi og andre socio-økonomiske systemer publiceredes gennem Bela Balassas og T.J. Bertrands estimater af makroproduktionsfunktioner i henholdsvis kapitalistiske økonomier, centraldirigerede økonomier og den jugoslaviske økonomi.

Balassas og Bertrands analyse omfattede perioden fra 1952 til 1965, og den søgte at bestemme forskelle med hensyn til vækst i output, faktorindsats og faktorproduktivitet indenfor fremstillingsvirksomhed (Balassa og Bertrand, 1970).

Med henblik på at eliminere effekter forbundet med forskelle i faktorudrustning valgte man en række repræsentative lande på nogenlunde det samme udviklingsniveau i forskellige økonomiske systemer. Landene på det laveste udviklingsniveau var Grækenland, Jugoslavien, Bulgarien, Spanien og Rumænien, på mellemliggende niveau Irland, Polen og Ungarn, mens mere udviklede økonomier var Tjekkosllovakiet og Norge. Balassas og Bertrands analyse var oprindelig en sammenligning af centraldirigerede og decentraliserede økonomier, hvor Jugoslavien indgik i sidste kategori af lande. Estimerne forudsatte en produktionsfunktion med et konstant skalaafkast og en uændret faktorkvalitet over perioden.

Det sidste indebærer, at der ses bort fra organisatoriske ændringer, fra forbedret kvalitet af arbejdsindsatsen og fra tekniske fremskridt. Branko Horvat fortolkede senere Balassas og Bertrands resultater med henvisning til sin egen analyse af en Cobb Douglas produktionsfunktion for Jugoslavien, og det er i

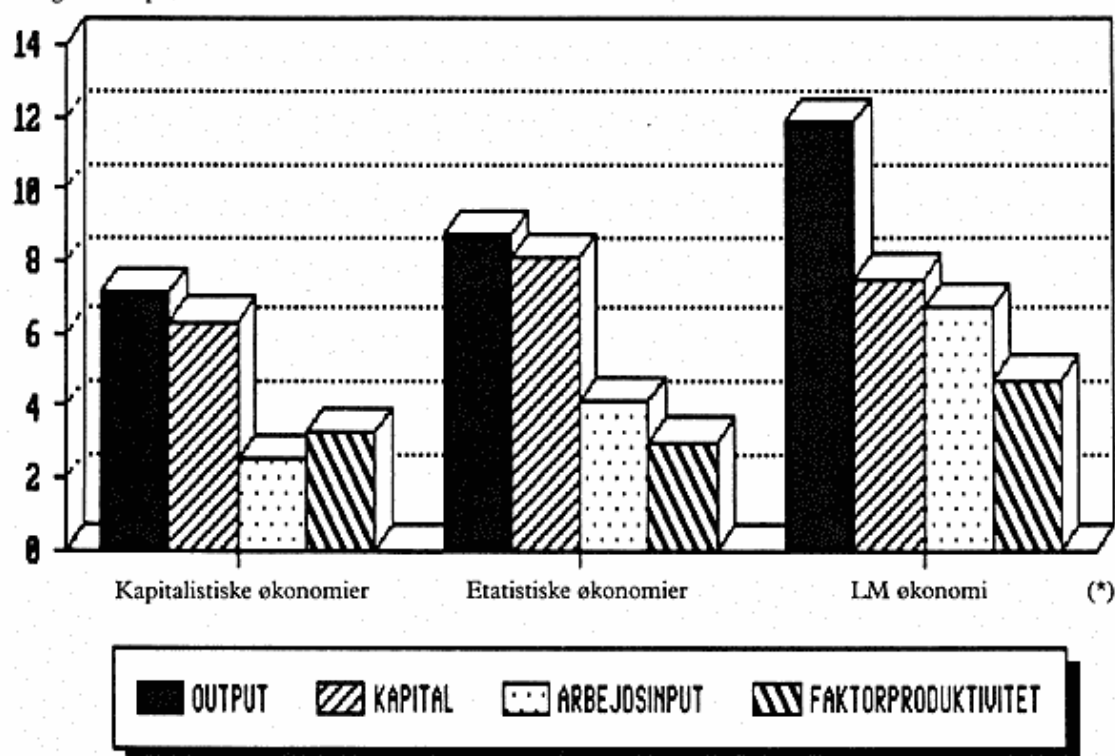
denne sammenhæng et interessant mønster synes at tegne sig. (*American Economic Review*, 1970: 321-325; Horvat, 1982: 202-209).

Det jugoslaviske selvforvaltningssystem benævnes i figur 2 LM økonomi ("Labor - Management"), og som det fremgår tager det gennemsnitlige årlige væksttempo i perioden sig favorabelt ud for Jugoslavien sammenlignet med både de etatistiske og kapitalistiske lande. Kun vækstraten i kapitalinputtet giver et lavere tempo end i de etatistiske økonomier, og den gennemsnitlige årlige faktorproduktivitetens væksttempo er større end både de sammenlignelige kapitalistiske og etatistiske økonomiers. De etatistiske økonomiers faktorproduktivitet antyder en potentiel lav grad af effektivitet i relation til væksten på inputsiden.

Man kan naturligvis ikke ud fra dette hævde, at resultaterne alene kan tilskrives selvforvaltningssystemet. Initiale forskelle i udviklingsniveau, hvor et lavere udviklet land har et relativt større vækstpotentiale på grund af en ekstensiv udviklingsfase kan gøre sig gældende.

De hastige omkalfatringer af den jugoslaviske økonomi åbner for en særlig mulighed med hensyn til komparationer, idet vi kan sammenligne med flere perioder, før man søgte at knæsatte selvforvaltningsprincipperne i økonomien. Fra 1911 til 1940 havde Jugoslavien et kapitalistisk system, og som nævnt

Figur 2. Komparative vækstrater: Output, Faktorindeks og faktorproduktivitet (1953 - 65)
Årlig vækst i procent

* LM: "Labor-management".

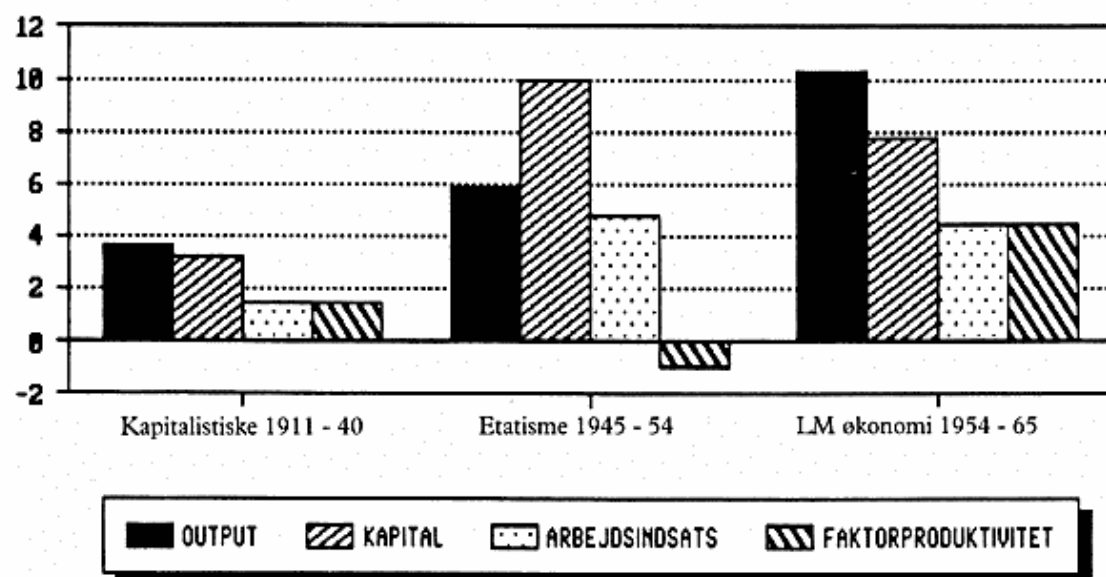
Kilde: Balassa og Bertrand, 1970.

ovenfor gennemførte man i perioden lige efter krigen reformer i retning af sovjetøkonomien. Eksistensen af intervenserende ukendte variable i perioderne kan ligesom potentielle fasespecifikke kausaliteter over den lange periode ikke afvises. Hermed er det også sagt, at vi ikke kan vide, hvordan et tilsvarende udviklingsforløb ville have været, hvis andre virksomhedsregimer havde været den dominerende ejendomsretlige relation. Vi kan endvidere ikke udelukke, at dele af væksten under arbejderselvforvaltningen skyldes tidsforskudte effekter af den forøgede investeringsefterspørgsel i den etatistiske periode.

Ikke desto mindre antyder resultaterne i figur 3 en bemærkelsesværdig analogi til Balassas og Bertrands resultater i figur 2. Figur 3 indeholder kun fire brancher; den årlige gennemsnitlige vækstrate for faktorindsatsen og output i den etatistiske periode øges betragteligt i forhold til førkrigsperioden. Nogenlunde det samme gør sig gældende for LM perioden sammenlignet med etatperioden, hvor resultatet i forhold til denne var en højere væksthastighed i output og en højere vækst i produktiviteten, der for etatperioden var negativ.

Den økonomiske reform i 1965 ville sikkert have behaget liberalismens fædre, når der ses bort fra kollektive ejendomsrelationer. Et udtalt "Laissez Faire approach" til økonomiske problemer blandt virksomhedsledere og reformøkonomer fjernede investeringsstyringen, og allokeringen af kapital blev overført til banker, der var under kontrol af virksomhedernes delegater og lokale politikere. Den ekstreme decentralisering omfattede desuden en gennemgribende prisliberalisering, en konvertibel valuta og omfattende skattelettelser, altsammen tegn på at man nu opgav at styre den økonomiske udvikling. Økonomien blev kastet ud i en alvorlig recession, og inden for to år vendte de høje

Figur 3. Komparative vækstrater: Output, Faktorindeks og faktorproduktivitet i fire brancher
Årlig vækst i procent

Fremstillingsvirksomhed, minedrift, byggeri & håndsværk (Horvat, 1968).

vækstrater til negativ vækst. Fra en situation med næsten fuld beskæftigelse i perioden 1952 til 1965 steg arbejdsløsheden voldsomt til 8-10 pct. i 1970'erne.

En genopblussende nationalisme manifesterede sig økonomisk ved en ulige udvikling mellem republikkerne og ved økonomisk desintegration med hensyn til varehandel og kapitalbevægelser mellem republikker og autonome provinser. Nationale modsætninger *kan* have været en medvirkende faktor til, at man fortsatte decentraliseringsbestrebelseerne fremfor at vende tilbage til det, man kendte fra perioden med investeringsfonde og omfordeling via virksomhedsbeskatningen.

Udviklingen i 1970'erne og 1980'erne viste med al ønskelig tydelighed, at det aldrig lykkedes for jugoslaverne at få stabiliseret økonomien igen på trods af styringstiltag over for decentrale beslutningstageres dispositioner. Hvis affinitetshypotesen overhovedet har nogen mening i denne sammenhæng, kan det konstateres, at destabiliseringen af økonomien opstod, da man decentraliserede og gav afkald på stort set alle økonomisk politiske styringsmidler. Decentraliseringsprocessen gik yderligere i retning af "Laissez Faire" efter 1976, hvor man begyndte at opsplitte større virksomheder i selvstyrende enheder med egen drift og eget regnskab.

Økonomisk effektivitet som en indikator på "stabilitet" forudsætter blandt andet en optimal ressourceudnyttelse og en maksimal tilvækst på økonomiens udbudsside. Mens den jugoslaviske udvikling i perioden fra 1952 til 1965 var kendetegnet ved et stabilt vækstmønster, var Polen (1981 - 1989) og Ungarn (1968 - 1989) kendetegnet ved et ustabilt udviklingsforløb. Den udviklingsfase, vi fokuserer på i figur 2 og 3, har med hensyn til grad af decentralisering af planøkonomien nogle analoge træk til de reformtiltag, som affinitetshypotesen er rettet mod i relation til Polen og Ungarn på senere tidspunkter.

Det bemærkelsesværdige er imidlertid, at Balassa og Bertrand og senere Horvat ikke fandt belæg for, at den jugoslaviske økonomi i forhold til sammenlignelige økonomier var mindre effektiv med hensyn til evnen til at generere vækst. Resultaterne tyder ikke på, at den kollektive og demokratiske ejerforms tilstedeværelse ligefrem har skadet en stabil økonomisk udvikling i den studerede periode - der er intet ved disse resultater, der understøtter affinitetshypotesen.

Mikroaffinitet

Affinitetshypotesen forekommer at være endnu mere debatvækkende, hvis vi skal forklare alternative organisationsformers konkurrencefordele og evne til at fungere indenfor rammerne af vestlige markedsøkonomier. Kornais glorificering af privatkapitalistisk smådrift synes på dette punkt anakronistisk både i relation til økonomiske reformer i Østeuropa og i relation til en genopretning af den amerikanske økonomi. Sidstnævnte er ikke mindst vigtigt i et internationaliseringsperspektiv, hvor en ny økonomisk politik kan føre til en international transmission af en gunstig konjunkturudvikling.

Den fagøkonomiske debat i USA fokuserer blandt andet på effektivitetstab og en stagnerende levestandard. Produktivitetsfremmende lønsystemer betrag-

tes i denne sammenhæng ikke som det eneste incitament; der fokuseres også på overskudsdeling, medarbejderaktier og medarbejderdeltagelse i beslutningsprocesserne som potentielle instrumenter til løsning af produktivetsproblemet (Blinder, 1990). Tankegange i denne retning spænder både over nyere forskningsresultater, såvel som allerede kendte, der i store træk samstemmende synes at verificere de fordele, som vi præsenterede i relation til figur 2 og 3.

- Allerede i slutningen af 1960'erne fandt for eksempel Blumberg i den arbejds sociologiske deltagelseslitteratur en overraskende enstemmighed med hensyn til resultaterne. Participatoriske beslutningsprocesser øger jobtilfredsheden og motivationen blandt de ansatte. Nyere forskningsresultater baseret på økonometrisk analyse eller kvantitative case studier bekræfter Blumberg med få undtagelser. Bill Clintons ledende økonomiske rådgiver Laura Tyson forsøgte i 1990 sammen med Levine at resumere forskningsresultater fra analyser af participatoriske beslutningsprocesser i både traditionelle og medarbejderejede virksomheder. De fandt frem til, at de fleste af undersøgelserne samstemmende peger på, at medindflydelse øger produktiviteten og de økonomiske resultater afhængigt af, hvilken type participatorisk proces, der sættes i gang (Blumberg, 1969; Levine og Tyson, 1990).

- Kooperative virksomhedsformer leverer ikke entydigt belæg for mikroaffinitet, idet eksemplerne er mange med hensyn til manglende levedygtighed indenfor markedssystemets rammer. Dette gælder i særlig grad nogle produktionskooperativer, og i mindre grad leverandør- og forbrugerkooperationen. Nyere økonometriske studier af italienske og franske medarbejderkooperativer bekræfter imidlertid en positiv produktivitetseffekt, som enten i hovedsagen forklares ved medejerskab eller ved participatoriske beslutningsprocesser (Conte og Svejnar, 1990; Levine og Tyson, 1990). Tidligere studier af de kollektivt ejede amerikanske Plywood kooperativer bekræfter produktivitetseffekten. Det samme gør sig gældende med de snart legendariske Mondragon kooperativer, der i forhold til branchegennemsnit i 1970'erne klarede sig bedre med hensyn til værditilvækst, produktivitet og profitabilitet. Mondragon koncernens opbygning omfatter både kollektive og individuelle ejendomsretlige relationer (Berman, 1967; Bellas, 1976; Thomas og Logan, 1982).

- Amerikanske virksomheder med medarbejderaktie-planer klarer sig ofte enten bedre end sammenlignelige virksomheder inden for samme branche eller bedre end branchegennemsnittet. Dette har vist sig både med hensyn til profitabilitet, produktivitet og vækst i omsætning og beskæftigelse. Medarbejderaktie-planer, der kombineres med participatoriske beslutningsprocesser antyder ifølge en række forskningsresultater en relativ kraftigere virkning end ejerskabet i sig selv (GAO, 1987; Conte og Svejnar, 1987).

Konklusion

Det turde vel være klart, at affinitetshypotesen kan diskuteres på grund af de mange skift i udviklingen i Jugoslavien før 1989. Kollektive ejerformer har ikke ligefrem hæmmet den økonomiske udvikling i en decentraliseret økonomi, og den private ejendomsret i Jugoslavien spillede i forhold til samfundsejet en underordnet rolle i efterkrigsperioden. Affinitetshypotesen er endvidere problematisk, fordi den ikke forklarer, hvorfor en tilsyneladende svag affinitet i Ungarn og Polen i de anførte perioder ikke manifesterer sig i vestlige økonomier, der har inkorporeret kollektive ejerformer, partipatoriske ledelsesformer og kvasikollektive former.

Hvis disse strukturer kan fungere indenfor rammerne af et miljø styret af markeds kræfterne, og de for det meste synes at klare sig bedre sammenlignet med traditionelle virksomheder, savnes der en forklaring på, hvorfor dette kan lade sig gøre på mikroniveau, uden at det samme gælder på makroniveau i en markedsøkonomi domineret af demokratiserede og kollektive ejerformer.

Den af Kornai inspirerede argumentation i den danske debat har oprindeligt givet en nærmest selvfølgelig konklusion: "Argumenterer man for den "tredje vej", må man sandsynliggøre, at den kan realiseres som en stabil økonomi." (Kastberg, 1991: 273). De præsenterede resultater for den jugoslaviske økonomi i perioden, hvor man endnu opretholdt en vis styring af den økonomiske udvikling, verificerer imidlertid ikke det grundlag problemet rejses på. Man kan undre sig over, at man overhovedet skal argumentere for denne "stabile økonomi", når man for eksempel ser USA fremstillet som en økonomi med en stærk affinitet. Inden man rejser inkvisitoriske spørgsmål af ovennævnte karakter, bør det klargøres, hvordan stabilitet skal defineres, og om en stærk affinitet entydigt medfører økonomisk stabilitet. De negative virkninger af "Reaganomics" antyder, at dette næppe bliver nogen nem opgave.

Litteratur

- Balassa, B. og T.J. Bertrand (1970). "Growth Performance in Eastern European Economies and Comparative Western Countries", *American Economic Review*, pp. 314-320.
- Bellas, C.J. (1972). *Industrial Democracy and The Worker Owned Firm: A Study of 21 Plywood Companies in The Pacific Northwest*, New York, Praeger.
- Berman, K. (1967). *Worker-owned Plywood Companies*, New York, Praeger.
- Bicanic, R. (1973). *Economic Policy in Socialist Yugoslavia*, London.
- Blinder, A.S. (1990). *Paying for Productivity: A Look at the Evidence*, Washington D.C.: Brookings Institution.
- Blumberg, P. (1969). *Arbejdspladsens Demokrati*, København, Gyldendal.
- Brus, W. (1977). *Socialisering og Politiske Systemer*, København, Informations Forlag.
- Conte, M. og J. Svejnar (1990). "The Performance Effects of Employee Ownership Plans", i Blinders *Paying for Productivity: A Look at the Evidence*, Washington D.C.: Brookings Institution, Discussion (1970). I *American Economic Review*, Papers and Proceedings, pp. 321-325.
- Estrin, S. (1991). "Yugoslavia: The Case of Self-Management Market Socialism", i *Journal of Economic Perspectives*, no. 4, Fall, pp. 195-202.
- General Accounting Office (1987). *Employee Stock Ownership Plans - Little Evidence of Effects of Corporate Performance*, GAO/PEMD-88-1, Washington.
- Horvat, B. (1982). *The Political Economy of Socialism: A Marxist Social Theory*, New York: Sharpe.

Konklusion

Det turde vel være klart, at affinitetshypotesen kan diskuteres på grund af de mange skift i udviklingen i Jugoslavien før 1989. Kollektive ejerformer har ikke ligefrem hæmmet den økonomiske udvikling i en decentraliseret økonomi, og den private ejendomsret i Jugoslavien spillede i forhold til samfundsejet en underordnet rolle i efterkrigsperioden. Affinitetshypotesen er endvidere problematisk, fordi den ikke forklarer, hvorfor en tilsyneladende svag affinitet i Ungarn og Polen i de anførte perioder ikke manifesterer sig i vestlige økonomier, der har inkorporeret kollektive ejerformer, partipatoriske ledelsesformer og kvasikollektive former.

Hvis disse strukturer kan fungere indenfor rammerne af et miljø styret af markedskræfterne, og de for det meste synes at klare sig bedre sammenlignet med traditionelle virksomheder, savnes der en forklaring på, hvorfor dette kan lade sig gøre på mikroniveau, uden at det samme gælder på makroniveau i en markedsøkonomi domineret af demokratiserede og kollektive ejerformer.

Den af Kornai inspirerede argumentation i den danske debat har oprindeligt givet en nærmest selvfølgelig konklusion: "Argumenterer man for den "tredje vej", må man sandsynliggøre, at den kan realiseres som en stabil økonomi." (Kastberg, 1991: 273). De præsenterede resultater for den jugoslaviske økonomi i perioden, hvor man endnu opretholdt en vis styring af den økonomiske udvikling, verificerer imidlertid ikke det grundlag problemet rejses på. Man kan undre sig over, at man overhovedet skal argumentere for denne "stabile økonomi", når man for eksempel ser USA fremstillet som en økonomi med en stærk affinitet. Inden man rejser inkvisitoriske spørgsmål af ovennævnte karakter, bør det klargøres, hvordan stabilitet skal defineres, og om en stærk affinitet entydigt medfører økonomisk stabilitet. De negative virkninger af "Reaganomics" antyder, at dette næppe bliver nogen nem opgave.

Litteratur

- Balassa, B. og T.J. Bertrand (1970). "Growth Performance in Eastern European Economies and Comparative Western Countries", *American Economic Review*, pp. 314-320.
- Bellas, C.J. (1972). *Industrial Democracy and The Worker Owned Firm: A Study of 21 Plywood Companies in The Pacific Northwest*, New York, Praeger.
- Berman, K. (1967). *Worker-owned Plywood Companies*, New York, Praeger.
- Bicanic, R. (1973). *Economic Policy in Socialist Yugoslavia*, London.
- Blinder, A.S. (1990). *Paying for Productivity: A Look at the Evidence*, Washington DC.: Brookings Institution.
- Blumberg, P. (1969). *Arbejdspladsens Demokrati*, København, Gyldendal.
- Brus, W. (1977). *Socialisering og Politiske Systemer*, København, Informations Forlag.
- Conte, M. og J. Svejnar (1990). "The Performance Effects of Employee Ownership Plans", i Blinders *Paying for Productivity: A Look at the Evidence*, Washington D.C.: Brookings Institution, Discussion (1970). I *American Economic Review*, Papers and Proceedings, pp. 321-325.
- Estrin, S. (1991). "Yugoslavia: The Case of Self-Management Market Socialism", i *Journal of Economic Perspectives*, no. 4, Fall, pp. 195-202.
- General Accounting Office (1987). *Employee Stock Ownership Plans - Little Evidence of Effects of Corporate Performance*, GAO/PEMD-88-1, Washington.
- Horvat, B. (1982). *The Political Economy of Socialism: A Marxist Social Theory*, New York: Sharpe.

- Kastberg, C. (1991). "Fra plan til marked: Økonomisk reform belyst ud fra de polske erfaringer 1989-1990", *Politica*, 23. årg., nr. 3, pp. 259-273.
- Kornai, J. (1990). *The Road to A free Economy*, Norton.
- Kornai, J. (1992). *The Socialist System: The Political Economy of Communism*, Princeton.
- Lange, O. og F.M. Taylor (1974). *Om Socialismens Økonomiske Teori*, København.
- Levine, D.I. og L.D. Tyson (1990). "Participation, Productivity and the Firm's Environment", pp. 143f i Blinders, *Paying for Productivity: A Look at the Evidence*, Washington D.C., Brookings Institution.
- Neersø, P. (1982). *Jugoslavien: Socialisme og Selskabsforvaltning i Praksis*, København: Socialistiske økonomers Forlag.
- Persky, J. (1991). "Retrospectives: Lange and Von Mises, Large Scale Enterprises and The Economic Case of Socialism", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 5, no. 4, Fall, pp. 229-336.
- Poulantzas, N. (1978). *Staten, magten og socialismen*, København: Bibliotek Rhodos.
- Prybyla, J.S. (1991). "The Road From Socialism: Why, Where, What and Whom?", *Problems of Communism*.
- The Economist* (1992). "When China Wake: A Survey of China", November 28th-December 4th.
- Thomas H. og J. Logan (1981). *Mondragon: An Economic Analysis*, Allen & Unwin.